

У аутобиографији саговорнице Хатице, истиче се да је запошљавање жена у фабрикама она видела као напредак целокупног друштва: „После су почеле фабрике да раду, па су жене кренуле да се запошљавају, па се бре радило, имало се идаре, могло да се живи.“

С обзиром на то да интервјуисане жене говоре разговорним варијететом који је типичан за њихов крај, уз значајну употребу речи турског порекла, значајно је што је на крају књиге приложен Речник мање познатих речи.

Може се рећи да је књига *Печа* испунила циљ аутора: осим што ће читаоци имати прилику да сазнају како су муслиманке у Новом Пазару и околини на личном плану доживеле промене које је донео Закон о забрани ношења зара и фереце, пружа сазнање о храбрости, борбености и оптимизму муслиманки, значају који оне придају образовању, раду ван куће и модернизацији државе, што је изузетно важно, јер руши постојеће предрасуде и стереотипе о њима као женама чије су активности концентрисане искључиво на приватну сферу.

Фахрудин Кладничанин је књигом *Печа* дао не само значајан допринос разумевању историје муслиманки, него је пружио могућност да их јавност упозна из угла самих жена које су активно учествовале у Другом светском рату и које су својим залагањем, трудом и радом дале допринос изградњи и напретку државе у послератном периоду.

Драгана Пејовић

Пољаница и Клисуре, Грделица, Доња Власина. Насеља, порекло становништва, обичаји. Београд 2018, књ. 37, стр. 758;

Дубочица. Насеља, порекло становништва, обичаји. Београд, 2019, књ. 41, стр. 972.

Едиција Корени. Српске земље. Насеља, порекло становништва, обичаји. Службени гласник – САНУ, приредио Борисав Челиковић.

У оквиру едиције *Корени. Српске земље. Насеља, порекло становништва, обичаји* (суиздаваштво Службеног гласника и Српске академије наука и уметности) објављене су, између осталог, књига 37: *Пољаница и Клисуре, Грделица, Доња Власина* и књига 41: *Дубочица*, које се односе на предеоне целине у ширем залеђу Лесковца. Избор радова и у овим књигама праћен је опсежним поговорима приређивача целе едиције, историчара Борисава Челиковића, који је изложио детаљан преглед истраживања сваке од обрађених предеоних целина, уз подробне животне и радне биографије аутора радова обједињених у књизи.

Истраживања предеоних целина на крајњем југу и југоистоку Краљевине Србије започео је још пре Балканских ратова Риста Т. Николић (1877–1917, рођен у Врању), талентовани географ и антропогеограф, кога је Јован Цвијић сматрао својом узданицом (заједно с Јованом Ердељановићем) у реализацији прокламованог програма антропогеографски истраживања. Р. Николић и Ј. Ердељановић истакли су се још као студенти објављивањем заједничког рада

(1899) о трговачким центрима и путевима у српским земљама у средњем веку и у турско доба. Р. Николић је убрзо објавио своје студије и Врањској Пчињи (1903) и Пољаници и Клисуре (1905), да би се уочи Балканских ратова појавила и његова студија о Крајишту и Власини (1912). Плодан рад овога веома вредног истраживача прекинула је његова смрт на бојишту (1917) у области Меглен (Егејска Македонија), о којој је ипак оставио вредне антропогеографске записе (постхумно их је објавио Цвијић 1923. године).

У међуратном периоду није било опсежнијих антропогеографских истраживања предеоних целина на крајњем југу и југоистоку данашње територије Србије. Међутим, у периоду после Другог светског рата афирмисало се више истраживача ових предела (различитог профила), о чему сведочи и избор радова обухваћених књигама које овде приказујемо.

* * *

Књига 37. *Пољаница и Клисура, Грделица, Доња Власина* обухвата радове:

- Риста Т. Николић, „Пољаница и Клисура. Антропогеографска проучавања“ (стр. 7–260), првобитно објављено у: *Насеља српских земаља. Расправе и грађа*, књ. 3, *Српски етнографски зборник*, књ. VI, Београд, 1905, стр. 1–244;
- Момчило Златановић, „О Пољаници“ (стр. 261–276), првобитно објављено у: *Врањски гласник*, књ. XII, Врање, 1990, стр. 85–98;
- Јован Ф. Трифуноски, „Грделичка клисура. Антропогеографска расправа“ (стр. 277–453), првобитно објавио Народни музеј, Лесковац, 1964, стр. 1–182 (са картом у прилогу);
- Јован Ф. Трифуноски, „Грделица“ (стр. 455–488), првобитно објављено у: *Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје*, Природно-математички одел, кн. 10, Скопје, 1957, стр. 225–256;
- Јован Ф. Трифуноски, „Предејане (прилог проучавању варошица у Србији)“ (стр. 489–513), првобитно објављено у: *Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје*, Природно-математички одел, кн. 9, Скопје, 1956, стр. 197–218;
- Јован Ф. Трифуноски, „Народни живот и обичаји у селима Грделичке клисуре“ (стр. 515–579), првобитно објављено у: *Лесковачки зборник*, XVII, Лесковац, 1977, стр. 139–172;
- Јован Ф. Трифуноски, „Села и становништво у доњем сливу Власине – Други (посебни) део“ (стр. 581–637), првобитно објављено у: *Лесковачки зборник*, књ. XIV – додатак, Лесковац, 1974, стр. 1–32;
- Тихомир Р. Ђорђевић, „Белешка о Власотинцу“ (стр. 639–651), првобитно објављено у: *Дело*, књ. 14, Београд, 1897, стр. 136–147;
- Михаило М. Костић, „Власотинце (антропогеографска проучавања)“ (стр. 653–665), првобитно објављено у: *Гласник Српског географског друштва*, св. XXXIII, бр. 2, Београд, 1953, стр. 119–129;

- Драгутин М. Ђорђевић, „Власотинце. Прилози за изучавање историје лесковачке области“ (стр. (стр. 667–704), првобитно објављено у: *Лесковачки зборник*, књ. XII, Лесковац, 1972, стр. 167–185;
- Борисав Челиковић: „Поговор: Истраживања Пољанице, Клисуре, Грделичке клисуре и Доње Власине“ (стр. 705–758).

Б. Челиковић је у поговору истакао да су Пољаница, Клисура, Грделичка клисура и Доња Власина предеоне целине које оивичавају са југозападне, јужне и источне стране простор Лесковачког Поморавља. Док се Пољаница, у горњем току реке Ветернице, наслања на предео Врањског Поморавља и административно припада Врању, Клисура, која захвата средњи (клисурасти) део тока Ветернице, припада Лесковцу и његовој утицајној сфери. Предео Грделичке клисуре раздваја Лесковачко Поморавље од Врањског Поморавља, а планински венац Острозуба раздваја је од Доње Власине, која је тесно повезана са Лесковачким Поморављем. На овом издиференцираном простору налази се укупно 120 насељених места, од чега Граду Лесковцу припада 37, граду Врању припада 21, општини Владичин Хан припада 20, општини Власотинце припада 35, општини Сурдулица припадају четири, а општини Црна Трава припадају три насеља.

На почетку књиге налази се опсежна, већ класична антропогеографска студија Ристе Т. Николића о Пољаници и Кисури. Следи краћа студија о Пољаници из пера Момчила Златановића (1934) из Врања, истакнутог истраживача јужне Србије (лексикограф, сакупљач народних умотворина, књижевник и универзитетски наставник). Пет студија у књизи (о Грделичкој клисури; о варошицама Грделица и Предејане; о народном животу и обичајима у селима Грделичке клисуре; о селима и становништву у доњем сливу реке Власине) дело су Јована Ф. Трифуноског (1914–1997, рођен у селу Врутоку код Гостивара), истакнутог географа и универзитетског наставника из Скопља, који се у периоду после Другог светског рата истакао проучавањима већег броја предеоних целина на данашњој територији Србије и (Северне) Македоније и тиме фактички постао настављач Цвијићеве антропогеографске школе. Бројне радове објављивао је како у Републици (Северној) Македонији тако и у Републици Србији. „Белешка о Власотинцу“ Тихомира Ђорђевића настала је у раном периоду његове богате истраживачке делатности, када је (1897), као ревизор основних школа, обилазио Пиротски округ, коме је тада припадао и Власотиначки срез. Т. Ђорђевић је Власотинце приказао у кратким цртама, наглашавајући његов „стари облик, који и за време Турака имађаше“, али је исцрпно изнео забележене податке о народним бунама поносних и ратоборних Власотинчана (1809, 1839, 1841, 1860, 1877). Михаило М. Костић (1924–1986, рођен у Нишу), доктор географских наука (најдуже је радио у Географском институту САНУ „Јован Цвијић“, а изучавао је разне предеоне целине југоисточне Србије), аутор је краће антропогеографске студије о Власотинцу. Власотинцу је такође посветио студију Драгутин М. Ђорђевић (1907–1999, рођен у Лесковцу), свештеник и дугогодишњи парох у селу Турковац код Лесковца, предани записавач народних обичаја и фолклора ширег лесковачког краја.

* * *

Књига 41. *Дубочица* обухвата радове:

- Јован В. Јовановић, „Лесковачко поречје. Антропографска и социолошка студија“ (стр. 7–276), првобитно објављено у: *Лесковачки зборник*, књ. XII – додатак, Лесковац, 1972, стр. 1–90; *Лесковачки зборник*, књ. XIII – додатак, Лесковац, 1977, стр. 1–68;
- Јован В. Јовановић, „Лесковачко поље и Бабичка гора. Историјско-привредна и етнопогеографско-социолошка истраживања“ (стр. 277–765), првобитно објављено у: *Лесковачки зборник*, књ. XVIII – додатак, Лесковац, 1978, стр. 1–118; *Лесковачки зборник*, књ. XIX – додатак, Лесковац, 1979, стр. 1–183;
- Драгутин М. Ђорђевић, „Становништво Лесковачке Мораве“ (стр. 767–774), првобитно објављено у: „Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави“, *Српски етнографски зборник*, књ. LXX, *Живот и обичаји народни*, књ. 31, Београд, 1958, стр. 6–11;
- Драгутин М. Ђорђевић, „Ашани у лесковачком крају“ (стр. 775–799), првобитно објављено у: *Лесковачки зборник*, књ. XVII, Лесковац, 1977, стр. 207–222;
- Драгутин М. Ђорђевић, „Родовска заједничка земљишна својина“ (стр. 801–811), првобитно објављено у: *Лесковачки зборник*, књ. XXIV, Лесковац, 1984, стр. 359–364;
- Видосава Стојанчевић, „Печењевце у првим годинама после ослобођења“ (стр. 813–824), првобитно објављено у: *Лесковачки зборник*, књ. XV, Лесковац, 1975, стр. 109–115;
- Vladimir Petrović, „Zaplaće ili Leskovačko (u Srbiji). Narodni život i običaji. Lirske pesme“ (стр. 825–914), првобитно објављено у: *Zbornik za narodni život i običaje*, књ. V, JAZU, 1900, стр. 84–119, 253–297; књ. XIX, JAZU, Zagreb, 1914, стр. 176–182;
- Михаило М. Вељић, „Обичаји и веровања из Разгојне. Округ Врањски“ (915–918), првобитно објављено у: *Живот и обичаји народни*, књ. 14, *Различита грађа за народни живот и обичаје*, уредили Тихомир Р. Ђорђевић и Веселин Чајкановић, *Српски етнографски зборник*, књ. XXXII, Београд, 1925, стр. 395–396;
- Борисав Челиковић, „Поговор: Истраживања Лесковачког Поречја, Лесковачког Поља и Бабичке горе“ (стр. 919–972).

Приређивач Борисав Челиковић је истакао у поговору да предеоне целине Лесковачког поречја, Лесковачког поља и Бабичке горе не представљају заокружену природно-географску, етнографску и административну целину, већ су само део средњовековне жупе Дубочице (тј. њено језгро), која је обухватала шири простор Лесковачке котлине. Стога је и ова књига едиције *Корени* понела назив *Дубочица*. На подручју Лесковачког поречја, Лесковачког поља и Бабичке горе налази се 96 насељених места, од којих 93 припада граду Лесковцу и 3 општини Дољевац (Дољевац, Кочане и Пуковац). Б. Челиковић констатује да су ови крајеви остали неистражени у склопу Цвијићевог пројекта истраживања насеља и порекла становништва српских земаља (мада се почетком XX века појавила вредна студија Владимира К. Петровића у издању ЈАЗУ у Загребу). Утолико су драгоцене студије локалних а преданих истраживача ширег простора Лесковачке котлине,

као што су Јован В. Јовановић и Драгутин М. Ђорђевић, који су се оглашавали на страницама Лесковачког зборника и других научних издања.

У опсежној студији о Лесковачком Поречју, предеоној целини која се простире претежно у доњем току реке Ветернице, Јован В. Јовановић (1905–1992, рођен у Лесковцу), адвокат и публициста из Лесковца, подробно је обрадио природне одлике овог краја и његову прошлост, насеља, становништво, друштвени и привредни живот, развој просвете и културе. Посебно је анализирао физичке и психичке карактеристике становника Поречја, животне навике, религиозне и друге карактерне црте Поречана и особине локалног говора. На крају је обрадио сва села Поречја, уз податке о родовима и њиховом пореклу (али није наводио и родовске славе). У још опсежнијој студији Јован В. Јовановић је на сличан начин обрадио подручја Лесковачког поља и Бабичке горе, која захватају источни сектор Лесковачке котлине. Посебно се осврнуо на старије фазе прошлости ових подручја (од праисторије до турског периода), као и на аграрно-правне односе у турском периоду. Овим студијама, као и о студијама о суседним крајевима (Доња Јабланица, Пуста Река и др.) Јован В. Јовановић се исказао као прави следбеник Цвијићеве антропогеографске школе. Три краћа прилога Драгутина М. Ђорђевића (о животу и народним обичајима у Лесковачкој Морави; о номадским сточарима Ашанима, који су зимовали са стоком у лесковачком крају; о некадашњој родовској заједничкој земљишној својини у лесковачкој области, као и у Врањском Поморављу и у Пчињи) употпуњују наведене антропогеографске, привредно-историјске и социолошке анализе Јована В. Јовановића.

Опсежна студија Владимира К. Петровића (о коме нема биографских података) с почетка XX века о предеоној целини с двоструким називом – Заплање или Лесковачко – доноси мноштво података о народном животу и обичајима становника овог краја. Поред детаљне анализе свих чинилаца свакодневног живота и рада становништва, студија садржи и прецизне описе правних и друштвених обичаја какви су постојали у породичним задругама, у односима супружника, као и односима родитеља и деце, у родбинским односима и односима суседа, као и током породичних и локалних светковања, а дат је и изврстан избор лирских песама. Посредством сакупљених кратких, пословичних исказа из народа, Михаило М. Вељић (1976–1954, родом из Дебра) исказао је обичаје и веровања становника села Разгојне, под Бабичком гором, где је једно време службовао овај учитељ и вредни истраживач разних предела на територији данашње Србије и (Северне) Македоније.

* * *

Студијама и радовима у књизи 37. *Пољаница и Клисуре, Грделица, Доња Власина* и књизи 41. *Дубочица*, уз студије и радове у књигама: 27. *Власина и Крајиште* (2016); 36. *Топлица и Добрич* (2018); 38. *Врањско Поморавље I* (2018); *Врањско Поморавље II* (2018); 40. *Јабланица и Пуста Река* (2019) – успешно је заокружена историјско-етнографска и антропогеографска слика о насељима, пореклу становништва и обичајима широке области око средњег тока Јужне Мораве, коју данас најчешће означавамо као Југ Србије.

Милош Луковић